

Ks. Marek Gilski

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Chrześcijańskie papirusy magiczne

Tematyka magii pojawia się w Biblii wielokrotnie i w różnych aspektach. Zdecydowany zakaz praktyk magicznych łączy się z groźbą wykluczenia ze społeczności, a nawet z karą śmierci. Zabronione są wszelkie wróżby, przepowiednie, czary, zaklęcia oraz wywoływanie duchów (Kpł 19, 26–31; 20, 6.27; Pwt 18, 10–11). Przykład wizyty Saula u wróżki z Endor (1 Sm 28, 3–25), napomnienia proroków (Iz 8, 19; 47, 11–15; Jr 27, 9) oraz podejmowanie tej tematyki w księgach mądrościowych (Syr 34, 5) pokazują, że nie w pełni przestrzegano tych zaleceń. Nowy Testament kontynuuje starotestamentalną linię, prezentując zarówno negatywną ocenę praktyk magicznych, jak również moc Ewangelii, która potrafi pokonać siły magiczne (Dz 8, 4–13; 13, 4–12; Ga 5, 19–21)¹. Zwycięska konfrontacja głosicieli słowa Bożego (Piotr, Paweł) z przedstawicielami świata magicznego jednoznacznie wskazuje na wyższość Ewangelii, a zatem na nieskuteczność magii. Opisanie w Dziejach Apostolskich wydarzenia (Dz 8, 4–13; 13, 4–12) są dowodem na realność zagrożenia, wobec którego stawało pierwotne chrześcijaństwo².

---

¹ Por. R. Pindel, *Magia czy Ewangelia?*, Kraków 2003, s. 79–89.

² Por. tamże, s. 307 n.

Chociaż teksty biblijne są tak jednoznaczne w ocenie mocy Ewangelii i słabości magii, to jednak ponawiane w pierwszych wiekach cesarskie zakazy uprawiania magii (Septymiusz Sewer, Konstancjusz II, Walentynian I, Walens) oraz teksty ojców Kościoła (Tertulian, Jan Chryzostom) wyraźnie wskazują, że zainteresowanie praktykami magicznymi nie słabło³. W oczach pogan wielkim autorytetem cieszyły się teksty Orfeusza oraz Homera, którym przypisywano wyjątkową moc⁴. Pierwszy z nich był, zgodnie z wieloma antycznymi świadectwami, magiem, czego dowodził jego śpiew, który cechowała zdolność hipnotyczna⁵, podczas gdy bohaterowie poematów tego drugiego wykonują praktyki magiczne⁶.

Świat antyczny był tak bardzo zdominowany myśleniem magicznym, że i chrześcijanie nie byli w stanie się od niego uwolnić. Pochodzące z pierwszych wieków chrześcijaństwa papirusy są tego potwierdzeniem. Niejednokrotnie są one zapisane długimi tekstami o zróżnicowanym pochodzeniu. W tym kontekście rodzi się jednak pytanie, które teksty i dlaczego uważano za magiczne. Celem obecnego artykułu jest przebadanie treści i formy tzw. „chrześcijańskich papirusów magicznych”. Zostały one zebrane i wydane przez Karla Preisendanza w dziele *Papyri Graecae Magicae*⁷

Istnieje pewna trudność przy omawianiu tych papirusów. Nie jest bowiem łatwo odróżnić magię od religii. Niektóre papirusy mają postać modlitw (inwokacji, prośby) i nie zawierają żadnej informacji na temat ich noszenia przez właściciela albo też użytkowania w nietypowy sposób⁸. Szereg

³ Por. A. Wypustek, *Magia antyczna*, Wrocław 2001, s. 340–350.

⁴ Por. D. Collins, *The Magic of Homeric Verses*, „Classical Philology”, R. CIII, 2008, nr 3, s. 212 n.

⁵ Por. R. Martín Hernández, *Rasgos mágicos en el mito de Orfeo*, [w:] *Orfeo y la tradición órfica. Un reencuentro*, red. A. Bernabé, F. Cassadeus, t. 1, Madrid 2008, s. 75.

⁶ Większość homeryckich tekstów używanych w magii była stosowana w celu ochronnym lub leczniczym. Według Jamblicha zarówno Pitagoras, jak i Empedokles uważali, że homeryckie wersety mogą służyć leczeniu w podobnym stopniu co muzyka. Nie wiadomo, jakie jest pochodzenie tej praktyki. Por. D. Collins, *The Magic...*, art. cyt., s. 212.

⁷ Por. K. Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae. Die griechischen Zauberpapyri*, t. 2, München – Leipzig 2001, s. 209–232. Chrześcijańskie papirusy oznaczone są numerami P 1–24. W dalszej części artykułu będzie stosowana numeracja i oznaczenia, którymi posługuje się wydawca. Pozwalają one na precyzyjną identyfikację papirusu i znacznie ułatwiają znalezienie tekstu, ponieważ na niektórych stronach znajduje się kilka papirusów. Preisendanz przytacza 35 papirusów, stosując dwojaki typ oznaczeń: liczbowy (1–24) oraz literowy (małe litery: a–d).

⁸ Por. A. Wypustek, *Magia...*, dz. cyt., s. 194. Wyjątkowy charakter posiada P 24, który skonstruowany jest w formie prośby bez użycia trybu rozkazującego. Analogicznie jak w P 1 chodzi tutaj o rozeznanie woli Bożej. Swoją formą P 24 wręcz zaprzecza idei magii, ponieważ mamy tu do czynienia

papirusów można uznać za magiczne jedynie warunkowo, przypuszczając, że tak je traktował właściciel. Papirus P 5a, zawierający modlitwę o uzdrowienie, odwołuje się najpierw do woli Bożej, a następnie do wiary osoby, co wydaje się nie mieć nic wspólnego z magią.

Aspekt treściowy

Analiza treści papirusów magicznych zostanie skonstruowana w formie odpowiedzi na trzy pytania: Skąd czerpano teksty magiczne? Jaki był cel ich tworzenia? Kto był adresatem próśb, poleceń oraz pytań?

Podstawowym źródłem, z którego pochodzą teksty zapisane na papirusach magicznych, jest Pismo Święte. Dominują w tym względzie Ewangelie. Stosunkowo często spotykamy więc na papirusach modlitwę „Ojcze nasz”⁹, ale również początkowe wersety wszystkich czterech Ewangelii, wśród których wyjątkowe miejsce zajmuje początek Ewangelii według św. Jana (J 1, 1)¹⁰. Wyraźnie widać przypisywanie tekstom biblijnym mocy leczącej. Dlatego kilkakrotnie pojawiają się fragmenty mówiące o tym, że Jezus leczył wszelkie choroby i wszelkie słabości, a jeden z papirusów przyznaje Ewangelii według św. Mateusza charakter leczniczy (ἱαματικὸν εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον)¹¹. Papirusy posługują się również parafrazą, streszczając życie Jezusa aż po Jego Wniebowstąpienie¹². Wydają się przywoływać pewne fragmenty w tym celu, aby uczynione przez Jezusa cuda dokonały się jeszcze raz. Są to tzw. *historiolae*, które Wypustek definiuje jako elementy wzmacniające moc zaklęć, „krótkie, mitologiczne historyjki opowiadające zazwyczaj przeszłe czyny danego bóstwa dla przekonania go do powtórzenia ich w teraźniejszości”¹³. Tego typu myślenie pojawia się zarówno na papirusach pogańskich, jak i chrześcijańskich. Doskonałą ilustrację stanowi

---

z pokorną prośbą. Konstrukcja warunkowa P 1 i P 24 zdaje się uzależniać człowieka od woli Bożej, a nie Boga od człowieka.

⁹ Por. P 9; P 17; P 19. Na papirusach pojawia się nie tylko sama modlitwa, ale też prośba apostołów do Jezusa, aby nauczył ich modlitwy. Tekst ma zatem charakter nie tylko modlitewny, ale i przytaczający zdarzenie.

¹⁰ Por. P 5b; P 5c; P 9.

¹¹ P 4. Na papirusie zapisano w nieco zniekształconej formie tekst Mt 4, 23–24. Pominięto głoszenie Jezusa w synagogach, jak również wyszczególnienie chorób, które leczył Jezus, ograniczając się do stwierdzenia, że chodzi o wszelkie choroby.

¹² Por. P 13.

¹³ A. Wypustek, *Magia...*, dz. cyt., s. 380.

w tym względzie papirus P 18, gdzie przypomina się zarówno wskrzeszenie Łazarza, jak i uleczenie teściowej Piotra, aby na koniec wyartykułować prośbę o wyleczenie z choroby osoby noszącej amulet. Właściciel papirusu chce doświadczyć cudu, którego doświadczyło przed nim wiele innych osób. Ma on jednocześnie świadomość, że nie będzie ostatnim i że po nim także inni zostaną uleczeni przez Chrystusa.

Rzadziej sięgano po teksty Starego Testamentu i apokryfy, a czyniąc to odwoływano się bądź to do Księgi Psalmów, bądź to do niekanonicznych ewangelii, bądź też do dzieł przypisywanych Salomonowi¹⁴. W jednym miejscu pojawia się element wyznania wiary, gdy wzywa się pomocy Chrystusa, który jest światłością ze światłości i Bogiem prawdziwym (φῶς ἐκ φωτός, θεὸς ἀληθινός)¹⁵. Znajdujemy na papirusach odwołania do mitologicznych bóstw (Afrodyta)¹⁶, a także grupy liter lub całe wyrazy, których w żaden sposób nie udało się zinterpretować¹⁷

Cały szereg tekstów ma charakter modlitw osobistych, niebędących żadnymi cytatami, lecz ułożonych prawdopodobnie na użytek indywidualny. Zróżnicowana sytuacja, w której znajdowali się ludzie, wymagała formułowania różnych tekstów. W jednych tekstach prosi się o uleczenie z choroby lub o ochronę przed nieszczęściem czy złym duchem, w innych o poznanie woli Bożej, a w jeszcze innych próbuje się wyrzucić zemstę za doznaną krzywdę. Dominującą rolę przypisuje się Imieniu i Krwi Chrystusa. Zdarza się również przekonanie o mocy oleju stosowanego przy chrzcie. Wielokrotnie w papirusach ma miejsce odwołanie się do Imienia Bożego, które jest określane w różny sposób: godne podziwu (θαυμαστόν), pełne chwały (ὑπερένδοξον), straszne dla przeciwników (φοβερόν τοῖς ὑπεναντίοις), wielkie (μέγα), święte (ἅγιον) niewysłowione (ἀμύθητον)¹⁸.

---

¹⁴ P 5c zawiera Ps 21, 20–23, P 22 przytacza fragment Ps 140 (w numeracji Septuaginty). P 7 przywołuje legendę, w której Jezus proponuje trzem spotkanym na pustyni osobom oliwę z oliwki, mirrę oraz posłuszeństwo imieniu Ojca i Syna, i Ducha Świętego jako środki lecznicze przeciw chorobom. W P 17 spotykamy odniesienie do „Egzorcyzmu Salomona”.

¹⁵ Por. P 9.

¹⁶ Por. P 2.

¹⁷ Dobrym przykładem jest w tym względzie P 3 oraz P 11. W tym pierwszym pomiędzy dwoma partiami tekstu pojawia się następujący zapis: ναιας μελι ζ ξυρουρο αααααα Βοίνχωωωχ μαριι ιι λ ηγαγ κορε. Ten drugi jest zupełnie niezrozumiały i przyjmuje postać ciągów powtarzających się samogłosek greckich: εεεεεε ηηηηηη ιιιιι οοοοοοο.

¹⁸ Por. P 5b; P 8a; P 13; P 21.

Dzięki przelaniu przez Chrystusa Krwi na krzyżu dusze zostały wyzwolone, a dziś Jej moc potrafi uchronić przed nieszczęściem oraz przyjściem złego ducha¹⁹.

Teksty na papirusach mają charakter bardzo konkretny. Precyzyjnie wyodrębniają kategorie sił, przeciwko którym są skierowane. Autor P 2 najpierw stwierdza, że wiąże skorpioną, aby następnie skierować modlitwę o uwolnienie swojego domu od wszelkiego gada oraz jakiegokolwiek kłopotu. Na koniec dwukrotnie dodaje słowo „szybko”, informując jednocześnie o obecności w tym domu świętego, co ma stanowić gwarancję bezpieczeństwa. Z kolei tekst P 2a jest wezwaniem do powstrzymania nieszczęścia. Adresatem jest tutaj Krew Chrystusa (τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, παῦσον τὸ κακόν). Bardzo szczegółowy jest w tym względzie P 3 zawierający wołanie o uchronienie domu wraz z mieszkańcami od wszelkiego zła, czarów, duchów powietrza, oka ludzkiego, groźnej choroby, a także od ukąszenia skorpioną lub węża. Ma to się stać przez wzgląd na Imię Najwyższego Boga. W przypadku choroby papirusy precyzyjnie określają jej symptomy. Może chodzić o gorączkę lub o dreszcze, o choroby ciała lub ducha. Na wszelki wypadek dodaje się, że prośba dotyczy zarówno dnia, jak i nocy²⁰. W przypadku demonów zostaje doprecyzowana ich płć (demony męskie i żeńskie)²¹. Autor P 10 szczegółowo wymienia miejsca w swoim domu, od których odpędza złe duchy. Poleca im oddalić się i nie ukrywać się ani w ziemi, ani pod łóżkiem, ani pod oknem, ani pod drzwiami. W dalszej kolejności wymienia jeszcze zasuwę drzwi, sprzęty domowe, a nawet dziury. Ma także świadomość zakresu ich działania (ślepotą, pomieszanie zmysłów). Teksty te doskonale obrazują lęk ludzi bojących się, że mogą zapomnieć o jakimś typie choroby, o złym duchu albo o przedmiocie domowym i że z tego powodu spotka ich nieszczęście.

Z podobną precyzją spotykamy się w przypadku osoby, dla której prosi się o zdrowie lub nieszczęście. W papirusie P 5b przyzywany jest Ojciec, Syn i Duch Święty, a następnie dokładnie określana jest osoba, która ma być

---

¹⁹ Moc Krwi Chrystusa jest także podkreślana w: P 2a; P 5d; P 13; P 15a. Z kolei moc oleju stosowanego przy chrzcie akcentowana jest w P 12. Por. Sz. Drzyżdżyk, *Eucharystia jako ofiara*, „Polonia Sacra”, R. X(XXVIII), 2006, nr 18(62), s. 185–194.

²⁰ Por. P 5a; P 5c.

²¹ Por. P 21. Papirus zawiera także prośbę o ochronę przed wszelkim podstępem oraz wszelkim imieniem.

uwolniona od wszelkiego zła. Chodzi o Joannę, córkę Anastazji, nazywaną także Eufemią, co jest dwukrotnie podkreślone w tekście²².

Papirusy P 15a i P 15b podejmują problematykę rozpraw sądowych²³. Posiadaczowi chodzi o powstrzymanie przeciwników i o własny ratunek. W tym celu odwołuje się nawet do pamięci Maryi i jakiejś bliżej niesprecyzowanej Jej obietnicy. Nietypowy charakter posiada papirus P 15c, w którym domaganie się odpłaty za swoją krzywdę łączy się z prośbą, aby winowajca wpadł w ręce silniejszego. Tekst zdaje się odwoływać do psalmów złorzeczących, ponieważ idea wpadnięcia w ręce silniejszego zaczerpnięta jest z Psalmu 34, a używana w tym tekście terminologia (ἐκδίκησον, ἀπόδος) w różnych formach występuje w Księdze Psalmów²⁴.

Część papirusów zawiera wzmiankę o ich noszeniu. Mają one charakter amuletu chroniącego właściciela²⁵, który określa siebie jako niewolnika Boga. Analiza treści papirusów wskazuje, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety posługiwali się nimi jako amuletami. Chociaż to przede wszystkim kobiety przedstawiały się jako niewolnice Boga (δούλη)²⁶, to jednak informacje na temat noszenia amuletów wskazują i na kobiety, i na mężczyzn²⁷.

Paleta adresatów jest bardzo szeroka: od poszczególnych Osób Boskich poprzez Maryję, archaniołów, aniołów aż po męczenników oraz świętych. Niejednokrotnie nie wymienia się postaci, a stosuje jedynie kategorie ogólne (aniołowie, święci). Pojawiają się również odwołania do Afrodyty oraz nazwy trudne do jednoznacznego określenia.

Aspekt formalny

W analizie formalnej strony papirusów na uwagę zasługuje sposób zapisu oraz skróty. P 2 jest przykładem znanej w starożytności praktyki zapisu wyrazów, polegającej na tym, że w kolejnych wersach opuszcza się po jednej literze, aż zostanie tylko jedna. Dzięki takim zabiegom papirusy przy-

²² Imiona osób pojawiają się jeszcze w: P 5a; P 6d; 8b.

²³ Zagadnienie to jest szczegółowo omówione w: A. Wypustek, *Magia...*, dz. cyt., s. 134–141.

²⁴ Por. Ps 17, 48; 27, 4; 57, 11; 78, 10; 93, 1–2; 149, 7 (w numeracji Septuaginty).

Por. P 5d; P 10; P 15b; P 18.

²⁶ P 5a; P 5b; P 5c; P 6d. W P 9 termin δούλος wskazuje na mężczyznę jako proszącego dla siebie o uzdrowienie.

²⁷ W P 5 d oraz P 10 były noszone przez mężczyznę, podczas gdy w P 15b i P 18 przez kobietę. Można to jednoznacznie stwierdzić na podstawie rodzajników.

bierały różne kształty²⁸. Niejasne początkowe odwołanie do drzewi oraz do Afrodyty, której imię jest następnie zapisywane bez kolejnych liter, przybiera następującą postać:

Τὴν θύραν, τὴν Ἀφροδίτην
φροδίτην
ροδίτην
οδίτην
δίτην
ιτην
την
ην
ν

Nietypowość papyrusu P 16 jest z kolei związana z faktem, że stanowi on alfabetyczny zestaw nazw wraz z ich wyjaśnieniem. Jak zaznacza wydawca, mamy tu do czynienia z imionami i wypowiedziami biblijnymi wraz z ich greckim tłumaczeniem lub etymologią. Bardzo zniekształcony dwukolumnowy tekst zawiera wyrazy od „a” do „m”. Są one zredagowane w następujący sposób²⁹:

Αριμα	Ἰησοῦς Ἰω σωτερία
Αριήλ	φῶς μου θεοῦ
Αζαήλ	ἰσχύς θεοῦ

Kolejne nazwy są zatem tłumaczone w następujący sposób. Wyraz „Arima” – zwrotem „Jezus, Jahwe zbawieniem”, „Ariel” jako „światło mojego Boga”, a „Adzael” jako „moc Boża”.

²⁸ Por. A. Wypustek, *Magia...*, dz. cyt., s. 226 n.

²⁹ Papyrus zawiera ponad dwadzieścia wyrazów. Z niektórych słów zachowało się zaledwie kilka liter, czasem tylko jedna litera, co niejednokrotnie uniemożliwia odczytanie słowa.

W innej formie jest zapisany fragment Ewangelii według św. Mateusza. Pięć kolumn po szesnaście linijek, a w każdym wersie od jednej do czterech sylab wywołuje wrażenie rozrzucenia tekstu. Zróżnicowanie formy, jakkolwiek trudne do zinterpretowania, stanowi dowód, że nie tylko treść odgrywała magiczną rolę.

Teksty papirusów zawierają również pewną liczbę skrótów oraz symboli. Głównie chodzi o symbole chrystologiczne: pierwsza i ostatnia litera alfabetu greckiego (**A** i **Ω**), ryba (**ΙΧΘΥΣ**). Pojawiają się także skróty wyrażające prawdę o narodzeniu Chrystusa z Maryi (**XΜΓ**)³⁰.

Symboliczny charakter trójki oraz siódemki jest wyraźnie dostrzegalny na papirusach. Zaczynają się one od trzykrotnego wymienienia adresata (**ἡ ἁγία Τριάς**) albo kończą się trzykrotnym powtórzeniem tego samego skrótu (**XΜΓ**)³¹. P 10 wymienia siedem kręgów nieba, P 11 przytacza samogłoski greckie w grupach po siedem, a P 21 wymienia siedmiu aniołów.

Chociaż kolekcja chrześcijańskich papirusów magicznych nie jest wielka, to jednak ich treść jest bogata, a forma zróżnicowana. Warto byłoby je przebadać pod kątem poprawności dogmatycznej.

Podsumowanie

Lektura chrześcijańskich papirusów magicznych skłania do następujących wniosków:

1) Papirusy są wyrazem ludzkich zabiegów, których celem jest: uleczenie z choroby, poznanie woli Bożej, ochrona przed złem, nieszczęściem, złymi duchami oraz przeciwnikiem w sądzie, a także odpłata za doznaną krzywdę. Najwięcej miejsca zajmuje magia obronna, apotropaiczna.

2) W sensie formalnym papirusy mają w większości postać osobistej modlitwy, wzbogaconej o liczne odwołania do Pisma Świętego. Zamieszczone symbole i skróty odnoszą się do tematyki chrystologicznej. Zróżnicowany sposób zapisu wskazuje, że magiczną moc przypisywano również formie.

3) Treść tekstów wskazuje na przekonanie o szczególnej mocy obecnej w Imieniu i Krwi Chrystusa. Takie myślenie ma swoje oparcie w Nowym

---

³⁰ Por. P 3; P 8a.

³¹ Por. P 8a; P 16.

Testamencie i znajduje potwierdzenie w chrześcijańskiej pobożności (litanie). Granica między magią a religią wydaje się być w tym kontekście czymś bardzo subiektywnym.

Papiros mágicos cristianos

Resumen

El objetivo de este artículo es analizar el contenido y las formas de papiros mágicos usados por los cristianos. Se trata tanto de distintas formas, abreviaturas y símbolos empleados, como también de números mágicos repetidos en varias ocasiones. Los papiros contienen peticiones de curación, súplicas para conocer la voluntad de Dios, para proteger contra mala suerte, o bien para tomar venganza.